

בישול קלי בישול בכלי שלישי

א. פתיחה

שאלה: האם נכון הוא הכלל שכלי שלישי אינו מבשל כלל וניתן לסמוך על כלל זה למעשה.
תשובה: הנה בשו"ת אגרו"מ (או"ח ד סי' עד בישול ס"ק טו וע"ע ס"ק ד, טז, יז) דן לגבי הכנת תה בשבת בכלי שלישי וכתב בזה "לע"ד לא נראה כלל לומר דאיכא דברים שמתבשלים בכלי שלישי" וביאר שם שלא מצאנו בשום מקום שיאמרו שיש בישול בכלי שלישי, וממילא מה שאנו מחמירים לחוש במאכלים מסוימים להחשיבם כקלי בישול, די לנו בכך אך כלי שלישי שלא מצאנו בשום מקום שנאמר שיש בו בישול אין להחמיר בו אף בקלי בישול, וסיים בזה "וא"כ אין לנו לומר מעצמנו כלום אלא מקבלה וממילא הוא ככל סתם דברים דהוא בכלי שני ספק ובכלי שלישי יש להתיר".

וכן הגרע"י בחזו"ע (עמ' שעט-שפ) כתב להקל שכלי שלישי אינו מבשל כלל ועיקר סמיכתו על דברי האגרו"מ הנ"ל.

ובענ"ד נתקשתי בדבריו האגרו"מ במש"כ שלא מצאנו מקור לאיסור בכלי שלישי, שאם כוונתו לדברי הראשונים הרי מצאנו במפורש בראשונים מקור לאיסור בכלי שלישי וכמו שנבאר לקמן. ואף אם נדחוק ונאמר שכוונת האגרו"מ שלא מצאנו בש"ס מקור לאיסור בכלי שלישי, אזי ראשית יש לעיין בעצם הטענה וכי איננו לומדות גדרי הלכות מדברי הראשונים ממה שלא מצאנו כתוב בהדיא בש"ס.

ואף אם נתעלם מתמיהתנו זו, הרי שלפי דרכו של האגרו"מ יש להעיר שגם לא מצאנו בש"ס בהדיא שכלי שני מבשל בקלי בישול, אלא מצאנו הפך מכך (שבת מ ב) שכלי שני אינו מבשל, ורק אנו העמדנו זאת דווקא בשמן ומים שאינם קלי בישול, אך לא מצאנו בחז"ל מקור מפורש לכך. וגם מש"כ במסכת שבת שאין להדיח קוליים וכו' הרי לדעת רוב הראשונים היינו הדחה מכ"ר (וכמו שביארנו לעיל) או לחילופין שהאיסור הוא משום מכה בפטיש ולא משום בישול, וממילא לפי שיטת האגרו"מ גם לא מצאנו מקור בחז"ל שכלי שני מבשל כן מבשל בקלי בישול. [האגרו"מ בתוך תשובתו כתב שאין אנו יודעים מהי הגדרת 'בישול' ואין לומר שנתנית טעם היא בישול, עיי"ש.

ונתקשתי בדבריו אלו שהרי מצאנו בהדיא באו"ז שכתב (ח"ב סי' סב) "כתב ריב"א בפ' כירה נראה בעיני דין נמי אין בו משום בישול מי שמחממו לשתיה אבל מי שמבשלו עם דבש ובשמים ועושה ממנו משקה שקורין פליישו"ן ודאי יש בו משום בישול שהרי **משתנה לטעם אחר ע"י האור** וירקות שנאכלין כשהן חיים כגון כרישא ולפת וכן פירות האילן כגון תפוחין ושאר פירות אע"פ שנאכלין כשהן חיים יש בהן משום בישול שהרי **מתמקמק טעמם ומשתנה לטעם אחר כשהם מתבשלין**..." ומבואר בהדיא מדברי האו"ז בשם ריב"א שהשבחת הטעם ע"י הבישול היא גופא מלאכת הבישול.

ולמעשה נלענ"ד שאין כלל מוחלט שכזה שכלי שלישי אינו מבשל כלל, ואף שנכון שבמקרים רבים חום כלי שלישי נמוך יותר מכלי שני וממילא יתכן שכלי שני יבשל וכלי שלישי לא יבשל, אך אין חילוק מהותי בין כלי שני לשלישי ואם הטמפרטורה שבשניהם שזהה בשעה שמכניס לתוכם את המאכל הלא מבושל הם מבשלים באותה מידה בדיוק וכפי שנבאר.

ב. הגדרת בישול מהתורה- לפי התוצאה ולא לפי המעשה

כפי שראינו לעיל בלשון האור"ז בשם ריב"א נראה שהגדרת בישול נידון לפי התוצאה, שאם בפועל "משתנה לטעם אחר ע"י האור" נחשב הדבר לבישול, וכוונתנו שהגדרת 'בישול' נידונה לפי התוצאה ולא לפי סוג התהליך שעבר הדבר המתבשל.

ומה שחז"ל למדנו שכלי ראשון מבשל אפי' העבירו מע"ג האש וכלי שני אינו מבשל, אינו אלא על דרך הכלל, אך גם לזה יש יוצאים מן הכלל, וכמו שאיתא בגמ' שבשרא דתורא אינו מתבשל אפי' בכלי ראשון אא"כ הוא ממש ע"ג האש, ומאידך קלי בישול מתבשלים אפי' בכלי שני, וכן על זה הדרך.

וכמש"כ בהדיא החזו"א (אור"ח סי' נב ס"ק יח וע"ע ס"ק יט ד"ה ולענין כלי שלישי) בביאור המחלוקת בבישול אחרי אפיה בכלי שני "בשו"ע סי' שיח סע' ה מבואר פלוגתת הסמ"ג והטור בליתן פת בכלי שני שה"ס, דעת הסמ"ג דאסור דהא מבואר בגמ' מב ב לחד לישנא דמלח מתבשל אף בכלי שני, ושמענין דאין כלי ראשון תנאי בעיקר מלאכת הבישול רק שכן הוא המציאות ברוב הדברים שאין מתבשלין בכלי שני, אבל דבר רך שנוח להתבשל ומתבשל בכלי שני יש בו משום בישול אף בכ"ש, וגם הטור מודה בעיקר הדבר אלא דס"ל דאין לנו לחוש בפת כיון דלא מצינו בגמ' אלא במלח אין לנו לחוש לדברים אחרים, ואנו נוהגין להחמיר כהסמ"ג". ועל דרך משל אם ניקח תפ"א שלא התבשל כלל ונכניס אותו לסיר רותח הנמצא ע"ג האש ואחר חצי שניה נוציא אותו משם, ודאי שהתפ"א לא הספיק להתבשל וממילא ודאי שאינו חייב מחמת מלאכת בישול, זאת כיון שבמבחן התוצאה לא התבשל כאן כלום.

וראיה פשוטה לכך שמלאכת הבישול תלויה גם בזמן היא מסוגיא דריש שבת (ג ב) בפת שהניחה בתנור שקודם שקרמו פניה אינו חייב מדאו' ולכן רודה אותה ע"מ להינצל מאיסור דאו'. [ואין לומר שכוונת הגמ' שם שאין חיוב דאו' אך איסור דאו' דחצי שיעור יש שם אף שלא קרמו פניה, דזה אינו חשיב חצי שיעור, דחצי שיעור היינו בנפעל ולא בפעולה, דכל שלא נעשתה פעולה שלמה (ובבישול הוא לבשל לכדי שיעור מאכל בן דרוסאי) לא חשיב מעשה מלאכה כלל, ושמחתי שזכינו לכוון בזה לדברי האבן האזל (שבת פכ"ב ה"ח ד"ה ולי נראה)].

ומאידך אם נראה מאכל שמתבשל גם בכלי שני ודאי ששייך בו חיוב בישול מדאו' אפי' אם בד"כ כלי שני אינו מבשל, וכמש"כ מהר"א הלוי בשו"ת גינת ורדים (אור"ח כלל ג סי' ד) "והניסיון יוכיח שאם יתנו ביצה בתוך כלי שני הרי היא מתגלגלת ובגלגול מיהא יש חיוב כבישול הביצה כדתנן אין נותנין ביצה בצד המיחם בשביל שתגלגל ואמרינן עלה בגמ' שאם נתן חייב חטאת א"כ ה"ה נמי אם השהה הביצה בתוך כלי שני דפשיטא דמחייב חטאת". וכעין זה כתב גם בחידושי מהר"מ קעזיס (שבת פ"ג עמ' צז) בעניין בישול ביצה בכלי שני שהמציאות מוכיחה שמתבשל.

[ע"פ זה כתב הגינת ורדים להחמיר במה שיש ספק שמא הוא קלי בישול "ובדברים כיוצא באלו אין לנו להתיר מדעתינו אם לא שנמצא ההיתר מפורש בתלמוד וכדאשכחן שהתירו שריית מים ושמן בכלי שני כההיא דרבי יצחק בר אבדימי ולכאורה שמים ושמן קלים הם להתבשל מ"מ התירו להשהותם בכלי שני ומ"מ אין למדין להקל באיסור שבת מזה לזה".]

לפי"ז יובן גם מש"כ החי"א (כלל כ סע' ד ובשערי צדק פ"ב ס"ק ט) והחזו"א (סי' נב ס"ק יט) להחמיר יותר בכלי שני אם יד נכוית בו (ולא רק סולדת), והיינו משום שבמבחן התוצאה אנו רואים שהמים מבשלים את מה שניתן בתוכם.

ג. משך זמן הבישול כתנאי להתחייב מדאורייתא

וממילא מתבאר שהבישול תלוי לא רק בסוג המעשה שנעשה (כ"ר, עירוי, כ"ש וכו') אלא גם בתנאים שונים כגון משך זמן הבישול, וכל תנאים אלו יחד מביאים לתוצאה שהיא הגורם המחייב.

אלא שכיון שאדם רגיל אינו יכול לשאר מהו משך זמן הבישול בכל מאכל ומאכל, לכן חז"ל נתנו לנו כללים קבועים שכ"ר מבשל, ולכן אסרו לתת בכ"ר גם לזמן קצר ע"מ להפשיר אע"פ שאינו מספיק זמן להתבשל, שגזרו הפשוט אטו בישול. וכלי שני אינו מבשל, אך גם לכללים אלו כתבו חז"ל יוצאים מן הכלל וכמש"כ לעיל.

וכ"כ המאירי בהדיא (שבת קמה ב) שחיוב מדאו' על בישול תלוי גם בתנאי משך הזמן, ז"ל "...וכל שלא בא בחמין מלפני השבת אלא שאוכלין אותו בשבת ע"י הדחק בלא בישול כגון בשר מליח ביותר מדיחין אותו בחמין בשבת ואין אומרין הדחתו זהו בישולו שאף ההדחה אינה מספקת להאכילו בריוח ושלא ע"י הדחק, אבל לא שורין כלומר שעה או חצי שעה שהשראתו הואיל ובכלי ראשון היא מבשלתו קצת... ובכל אלו שהזכרנו ששרייתם או הדחתם אסורה אם שרה או הדיח חייב חטאת".

ומצאנו סעד לדברינו גם מדברי השיטה לר"ן שביחס לדברי המשנה (שבת קמה ב) "וכל שלא בא בחמין מער"ש מדיחין אותו בחמין בשבת" כתב השיטה לר"ן "י"מ אפי' בכ"ר דבהדחה דלא הוא אלא פורתא אינו מתבשל אבל בשרייה דהוי שעה או יותר א"א דלא יתבשל כמאב"ד כיון שהוא בכ"ר ואם שרה חייב חטאת אע"פ שלא נגמר בישולו. וי"מ דהדחה שהתירו היינו שרייה דבכלי שני דאי בכ"ר לא דהא קי"ל דעירוי דכ"ר ככ"ר, וליתא דלא איתמר אלא בתבלין וכיוצא בהן שהן קלים להתבשל מעירו דכלי ראשון אבל בשר מליח יבש אין נוח להתבשל בעירו דכלי ראשון".

וממש כדבריו כתב מדנפשיה גם האג"ט (אופה אות לד ס"ק ג) כשכתב לבאר את שיטת היראים "ונראה דס"ל לחלק בין תבלין שהעירו עליהן להוציא טעמם סגי במעט בשול רגע אחד כאשר עינינו רואות שמערין חמין על עלי עשב טייה והוא מוציא הטעם. אבל לבשל מאכל שיהא ראוי לאכילה בעצמו בודאי צריך שהות זמן ולא יתבשל ברגע אחד וע"כ בהדחה בעלמא אינו מתבשל. ואה"נ שאם יערה עליהן זמן רב כדי שיעור בישול יאסור אך בהדחה בעלמא אינו מתבשל. ודוקא שורין בכ"ר אסור אף שרייה מועטת דומיא דהדחה שהרי אם ישהה שם יתבשל ואסור אפי' אין דעתו להשהות כמבואר בש"ס לאסור להפשיר במקום שאם ישתהה שם יתחמם עד שתהא היד סולדת בו אפי' אין דעתו להשהות דחיישינן דילמא משתלי אבל לערות עליהן זמן מועט למה יאסור...".

וכ"כ מהר"ם חיון בתשובתו (נדפסה בשו"ת גינת ורדים או"ח כלל ג סי' ט) בביאור שיטת הרמב"ם "ונחזור לענינינו דהרמב"ם לא ערבנו לו תירוצי התוס' דתרוייהו דחיקי והשני קשה יותר מהראשון אלא דעתו במש"כ דהדחה בכלי א' שריא כיון דמפיק ליה לאלתר דלאו מידי עביד רק חימום אבל שריה אסיר משום דמשרי ליה טובא וכמ"ש ומינה לא תזוז לדעת ה"ה דאל"כ דברי הרמב"ם בההיא דכל שבא בחמין כו' קשים כחומץ לשינים וכעשן לעינים וכדכתי".

וכ"כ בהדיא בהגהות רא"מ הורו"ק (שבת לט א ד"ה ע"כ מדיחין) ביחס לדברי התוס' שביארו שהסיפא דמדיחין היינו מכלי שני "ולולי דבריהם הוה אמינה דהדחה מותר בכל גוונא שאין שאין בה שיעור בישול דבעי שהיה אפי' בכ"ר רק גזרינן להפשיר אטו לבשל ובהדחה ל"ש כלל".

וכן בתועפות ראם (על היראים סי' רעד ס"ק נב) כתב בתירוץ שיטת היראים בחילוק בין שריה להדחה ע"פ דברי הרא"מ הורו"ן וי"ל בדעת רבינו כמש"כ הרה"ג רא"ם הורו"ן בהגהותיו לדברי התוס' דהדחה מותר בכל גווי שאין בה שיעור בישול דבעי שהיה אפי' בכ"ר רק גזרין להפשיר אטו לבשל ובהדחה ל"ש כלל וזה שכתב רבינו שיש דברים שאפי' בכ"ר לא מתבשל כ"כ כן יש חילוק בענינים בין שריה להדחה".

ד. דברי היראים

כתב היראים (סי' רעד) "ואין בישול תלוי לא בכ"ר ולא בכלי שני אך לפי שהוא דבר המתבשל פעמים שהוא דבר רך ומתבשל אף בכלי שני ויש דבר קשה שאפי' בכ"ר אינו מתבשל ויש דבר המתבשל בכ"ר ולא בכלי שני כדאמרי' בפ' כירה סבר רב יוסף למימר מלח כתבלין דכ"ר בשלה דכלי שני לא בשלה א"ל אביי תני ר' חייא מלח אינו כתבלין דבכלי שני נמי בשלה ופליגי דרב נחמן דא"ר נחמן צריכא מילחא בישולא כבשרא דתורא ואיכא דאמרי סבר רב יוסף מלח הרי הוא כתבלין כו' דבכ"ר נמי לא בשלה והיינו דא"ר נחמן צריכה מילחא בישולא כבשרא דתורא שלא כל הדברים שווין למלח איכא דאמרי' ובשרא דתורא בכ"ר לאו בישול לפי שראשון בישולו. הלכך יזהר אדם שלא להכניס בשבת שום דבר בכלי שני ואף בכלי שלישי שהיד סולדת בו שאין אנו בקיאים בדברים רכים וקשים מי הוא מתבשל בכלי שני ומי הוא שאינו מתבשל ואמרי' בחולין פ' כל הבשר איזהו בישול כל שאחרים אוכלים אותו מחמת בישולו". ומפורש בדברי היראים שאין חילוק בין כלי שני לכלי שלישי, וכל דבר שעשוי להתבשל בכלי שני ה"ה לכלי שלישי.

ה. בירור שיטת התוס'

התוס' (שבת מ ב) כתבו "תימה מאי שנא כלי שני מכ"ר דאי יד סולדת אפי' כלי שני נמי ואי אין יד סולדת אפי' כ"ר נמי אינו מבשל, וי"ל לפי שכ"ר מתוך שעמד על האור דופנותיו חמין ומחזיק חומו זמן מרובה ולכך נתנו בו שיעור דכל זמן שהיד סולדת בו אסור אבל כלי שני אע"ג דיד סולדת בו מותר שאין דופנותיו חמין והולך ומתקרר". והנה בשו"ת שבה"ל (ח"ח סי' קפא) כתב בביאור דברי התוס' "דהא כתבו תוס' שבת מ ב טעם כלי שני דאיכא דפנות מקררות ונהי דיש מחמירים אפי' בכ"ש, מ"מ יש הבדל גדול בין פעם אחת מקררות לכמה פעמים ע"כ אין לך אלא חידושו רק כלי שני". ולכא' דבריו צ"ע שהרי גם דפנות כלי שני וגם דפנות כלי שלישי לא התחממו ע"ג האש והם מקררות, וא"כ מה אכפת לי אם המים החמים נמצאים בדפנות המקררות מסוג אחד או משני סוגים כל עוד משך זמן שהייתם בדפנות המקררות הוא זהה. ונלענ"ד בביאור כוונת השבה"ל שעצם המעבר מכלי לכלי הוא המקרר ע"י המגע בדפנות הקרות 'ששואבות' לתוכן חלק מהחום (דבר הנכון גם מדעית), וממילא ככל שנוגע ביותר דפנות קרות החום 'בורח' ליותר מקומות. והנה אף לפי הסברו של השבה"ל עדיין אין סעד מדברי התוס' לומר שישנו כלל מוחלט שכלי שלישי אינו מבשל, אלא שעל דרך הכלל כמו שכלי שני דינו קל יותר מכלי ראשון ה"ה שכלי שלישי על דרך הכלל דינו קל מכלי שני (כיון שמחמת מעבר כלי נוסף הוסיף להצטנן), אך אה"נ אם כלי שלישי יהיה חם מאוד ובפועל יתשל, אין כל ראייה מדברי התוס' (לפי הסבר השבה"ל) להתירו.

ואמנם אחבה"מ לענ"ד אין זה הפשט בכוונת התוס', אלא כוונת התוס' ע"פ מש"כ לבאר לעיל שהבישול נידון לפי התוצאה ואינו תלוי רק באיכות הפעולה (אם ניתן בכ"ר או בכ"ש) אלא גם במשך זמן הפעולה, וכיון שא"א לדעת באופן ספציפי בכל מאכל ומאכל מהו הזמן שלוקח לו להתבשל, נתנו בזה חכמים גדרים מוחלטים שכל כ"ר שהיד סולדת בו מבשל אפי' אם אינו ע"ג האש (פרט למקרים קיצוניים כבשרא דתורא).

ודברינו מדויקים היטב מלשון התוס' שכתבו "ולכך נתנו בו שיעור דכל זמן שהיד סולדת בו אסור" והיינו מדרבנן.

ומבארים התוס' את מהות החילוק בין כלי ראשון לשני, שבכלי ראשון שדפנותיו חמות מצד עצמם הם ממשיכים את זמן פעולת הבישול לאורך זמן גדול יותר, ולכן אפילו אם ייתן אותו סוג מאכל שאינו מבושל לכלי ראשון ולכלי שני שמידת חומם שווה, בכל זאת כלי ראשון יפעל למשך זמן רב יותר וממילא בד"כ יבשל, וממילא הגדירו חז"ל שכלי ראשון שהיד סולדת בו מבשל.

אמנם כלי שני שאין דפנותיו חמות אלא קרות ובעת כניסת המים החמים לכלי שני חלק מהחום 'הולך' לדפנות ונוצר שוויון בטמפרטורה בין הכוס למים, ומשם והילך גם הכוס וגם המים מתקררים והולכים.

ממילא לפי"ז אין כל חילוק מהותי בין כלי שני לשלישי, אלא המציאות מושפעת רק משני דברים והם טמפרטורת המים שנשפכה לתוך הכלי וסוג החומר ממנו עשוי הכלי, וא"כ ע"ד משל אם נשפוך מים בחום 80 מעלות מכ"ר לתוך כוס חרס, או שנשפוך מים מכלי שני בחום 80 מעלות לתוך כוס חרס זהה, שתי כוסות החרס יבשלו את מה שניתן לתוכן באותה מידה ובאותו משך זמן ללא כל הבדל.

וממילא כיון שהגדרת החיוב היא ע"פ התוצאה (וכמו שהוכחנו לעיל) ולא לפי צורת הפעולה, הרי קלי בישול מתבשלים בכלי שלישי כמו בכלי שני ואין טעם לחלק ביניהם.

[וראיתי בשש"כ (מהד"ג פ"א ס"ק קסט) שכתב בהדיא "ושמעתי מהגרש"ז אויערבך זצ"ל, שיש להחמיר בביצה גם בכלי שלישי, אם אמנם המים חמים הם כדי שהיס"ב מכיון ד"ל דביצה היא מעיקר הדין מקלי הבישול, וגם שרואים בחוש שביצה מתבשלת כאשר מחליפים את המים החמים כמה פעמים... והגרש"ז אויערבך זצ"ל הסתפק, אם מותר לתת בשבת ביצה מבושלת מע"ש ובישולה הוא רך, לתוך מים חמים שהיד נכית בהם, ע"מ שתתקשה, מכיון שהיא מוסיפה להתבשל...".]

ואם צדקו דברינו לא רק שאין ראייה מתוס' להתיר בכלי שלישי, אלא ישנה ראייה לאיסור מתוס' שאין לחלק בין כלי שני לשלישי.

ו. בירור שיטת הבי", ב"ח, מג"א ופרמ"ג

כתב הטור (סי' שיח) "אבל ספל שיש בו מים חמין לרחיצה אפי' הוא כלי שני אסור ליתן בהן צוננין דכיון שהם לרחיצה סתמא חמין הן הרבה ומתבשלין הצוננין שמערבים בהן אבל לערות מהם לתוך צונן מותר דתתאה גבר".

והקשה הבי"ו ומש"כ רבינו אבל ספל שיש בו מים חמין לרחיצה אסור ליתן בהם צוננים וכו' קשה בעיני דהא רב יוסף הוא דהוה סבר למימר הכי עד דאמר ליה אביי תני ר' חייא ספל אינו כאמבטי ומשמע דאז הדר רב יוסף מסברתו וכ"כ הרא"ש וא"כ היאך פסק רבינו כמאי דהוה סלקא דעתיה מעיקרא ושבק מאי דס"ל לפום קושטא".

ומביא הב"י את ביאור התוס' בסוגיין ואח"כ תירוץ ראשון לדעת הטור, ואח"כ מוסיף תירוץ נוסף לפי דעת הטור "ועוד י"ל דס"ל לרבינו דכיון דאמבטי דברייתא הוי כלי שני א"כ ספל דשרי בגמ' הוי כלי שלישי ורב יוסף הוה סבר למיגזר כלי שלישי אטו כלי שני ואהדריה אביי מדתני ר' חייא וכיון שביאר רבינו וכתב אפי' הוא כלי שני תו ליכא למיטעי בספל דנקט דהא פשיטא דלא אסר אלא בכלי שני ולא בשלישי ומשום הכי לא דק ותני ספל במקום אמבטי". ולכאו' ניתן להבין מדבריו דס"ל שלא שייך כלל בישול בכלי שלישי.

ובשו"ע (סי' תמז סע' ג) "חטה שנמצאת בער"פ בתרנגולת מבושלת מותר לבטלה בס', אבל אם חממו התרנגולת בפסח בעוד שהחטה בתוכה חוזרת ליתן טעם בתוכה בפסח והוי במשהו". והוסיף הרמ"א "ומיהו בחימום כלי שני אין לחוש, ויש מחמירין בכלי שני בפסח, וטוב להחמיר אם היד סולדת בו, דבלאו הכי לא מקרי כלי שני".

והנה המג"א (שם סוף ס"ק ט) העיר בזה "ונ"ל דאם נשפך מכלי שני על צונן אין להחמיר כלל, ומכ"ש דאין להחמיר בטעלי"ר, אך כשהניחו עליה חתיכת בשר רותח בקערה יש להחמיר דכתבו הפוסקים ביו"ד סי' צד דבדבר עב כזה לעולם הוא ככ"ר כ"ז שהיס"ב. ועי' סי' שיח סע' ט דיש דברים שמתבשלים בכלי שני".

ובפרמ"ג (א"א סי' שיח סוף ס"ק לה וע"ע משב"ז ס"ק יז) כתב "ואם יש לחלק בין כלי שני לכלי שלישי, עי' ב"י, וב"ח כתב דאין לחלק, אפי' כלי רביעי ככלי שני חשיב. ועי' סי' תמז במג"א ס"ק ט משמע עירווי מכלי שני הוה ככלי שלישי, ואין אוסר כלל בחמץ, וכ"ש בשאר איסורין, אף למ"ד דכלי שני מפליט ומבליע, עירווי שלו אין מפליט. ובשבת למ"ד בסע' ה דאוסר פת בכלי שני, הא כלי שלישי בט"ע וכד', שמערה ממים טמונים לכלי שני ומשם לקערות קטנים, דיש להקל".

ובענ"ד לא זכיתי להבין את דברי הפרמ"ג, שהרי כל מה שאנו מסתפקים לומר שיש בישול בכלי שלישי הוא דווקא לגבי קלי בישול, ומניין לנו שהמג"א מקל גם בקלי בישול, והרי הדיון שם היה לגבי חיטה שהיא בפשטות אינה קלי בישול, ולכאו' לזה נתכוון המג"א עצמו במה שהעיר מדין מאכל עב היינו שישנה מציאות של בישול גם כשאינה בכ"ר.

ועוד יותר מכך שהרי המג"א עצמו העיר בסוף דבריו לדין קלי בישול שבסי' שיח שמבואר שם שישנם יוצאים מן הכלל בגדרי הדין דכ"ר וכלי שני וכו'.

וכ"כ המחצה"ש (בסי' תמז שם) שלכך נתכוון המג"א שבקלי בישול אנו מחמירים בשבת, ובכל מקום ספק אנו מחמירים להחשיבו כקלי בישול (וציין המחצה"ש לדברי המג"א אצלנו ס"ק יח) ולכן מבאר המחצה"ש שבמסקנתו נוטה המג"א להחמיר בזה גם בפסח שמא הוא קלי בישול. ועוד שהרי הפרמ"ג עצמו בהלכות פסח (סי' תמז א"א ס"ק ט) ביאר בכוונת המג"א במה שהעיר לסי' שיח "והראה לסי' שיח בחמץ יש להחמיר עכ"פ", היינו שבאותם דברים שהם קלי בישול שנזכר דינם בסי' שיח אין להקל, וממילא גם אין ללמוד קולא מדברי המג"א לנידון שאלתינו.

ז. ביאור חדש לדברי הב"י והפרמ"ג

ונלענ"ד בזה ביאור מחודש, דהנה הפרמ"ג אצלנו ציין בתחילת דבריו לדברי הב"י והב"ח, ובפשטות כוונתו לדברי הב"י שהבאנו לעיל, ולדברי הב"ח שנביא לקמן שחלק בהדיא על הב"י וכתב שגם כלי רביעי מבשל.

והנה המעיין יראה שהב"י והב"ח לא דיברו כלל מדין קלי בישול, אלא דיברו במים שבהם קיימ"ל שאינם קלי בישול (עי' שעה"צ ס"ק סח ובחזו"א או"ח סי' נב ס"ק יח), האם יש להחמיר בהם בכלי שני או שלישי במקרה של ספל ואמבטי מחמת כמות המים או שאין להחמיר בהם,

ובזה ס"ל לב"י בתירוצו השני שאין להחמיר בכלי שלישי, ואילו הב"ח חולק עליו וכתב שאין לחלק ביניהם.

וא"כ יוצא שכל השו"ט של הב"י והב"ח לא נאמרה כלל לגבי קלי בישול, אלא לגבי מים שאינם קלי בישול, דלדעת הב"י מותרים לגמרי בכלי שלישי, ואילו לדעת הב"ח מחמת ריבוי המים החמים גם כלי שלישי ורביעי מבשל מים צוננים.

ולכאור' ראייה לדברינו ממש"כ הב"י "ורב יוסף הוה סבר למיגזר כלי שלישי אטו כלי שני" וממש"כ הב"י "למיגזר" מוכח שהוא דין דרבנן, והרי אם היה מדובר כאן על קלי בישול הדיון לא היה לגבי גזירה דרבנן אלא גדרי בישול מדאור'.

אלא שצ"ל שהב"י והב"ח לא נחתי כאן כלל לגדרי קלי בישול אם מתבשלים בכלי שלישי או לא, ודיברו דווקא לגבי דברים שאינם קלי בישול כגון מים.

ממילא יובנו היטב גם דברי המג"א, שלגבי עירו מכלי שני כתב להקל היינו דווקא כגון חיטה שאינה קלי בישול, אלא שמעיר המג"א עצמו שבסי' שיח מבואר שלקלי בישול דין חמור יותר, ובכל מקום ספק יש להחמיר להחשיבו כקלי בישול (ולכאור' כוונתו שבמסקנה יש להחמיר גם בחיטה שמא היא קלי בישול).

וע"ע בערוה"ש (סי' שיח סע' כח) שלגבי עלי תה כתב שהם קלי בישול ומתבשלים אף בכלי שלישי ויש בזה חיוב חטאת, ואילו לגבי בצלים (סע' מד) אחר שכתב להוכיח שאינם קלי בישול ולהתיר ליתנם בכלי שני הוסיף בזה "וכ"ש אם נותנים הבצלים בהטעלע"ר שהיא כלי שלישי דלית דין ולית דין", והיינו שאף שבדברים שאינם קלי בישול ודאי שאם נתיר בכלי שני כ"ש שנתיר בכלי שלישי, אך בקלי בישול אין לחלק בין כלי שני לכלי שלישי.

לפי"ז נוכל לכאור' לבאר גם בכוונת הפרמ"ג שלא מיירי כלל לגבי קלי בישול, שהרי הביא את מחלוקת הב"י והב"ח שדיברו לגבי מים שאינם קלי בישול, והביא ראייה מדברי המג"א בראשית דבריו שמיקל גם בעירו מכלי שני וממילא גם בכלי שלישי, אך לא ציין לסוף דברי המג"א כיון שהמג"א שם עורר דווקא לגבי חשש קלי בישול, ואילו הפרמ"ג ממיירי לגבי מים שודאי אינם קלי בישול, וממילא אין עניין להביא כאן את הסייג שכתב המג"א.

וממילא גם לא תהיה כל סתירה בין דברי הפרמ"ג בהל' שבת לדבריו בהל' פסח דמש"כ בהל' שבת להקל היינו במים שאינם קלי בישול, ומש"כ בהלכות פסח ללמוד מהמג"א להחמיר היינו בדברים שיש לחוש להחשיב כקלי בישול.

[ומש"כ הפרמ"ג (סי' שיח משב"ז ס"ק טו) לגבי הטבלת פת בתה חם ז"ל "ולטבול פת, למאן דאוסר בסע' ה בכלי שני אפשר דאין לחלק אף בכלי שלישי ורביעי, כל זמן שיד סולדת בו יש להחמיר, ועי' הלכות פסח סי' תמז במג"א ס"ק ט משמע דיש לחלק בין כלי שני לכלי שלישי ורביעי, דאפי' עירו מכלי שני אין אוסר בצונן, כל שכן כשכבר הונח בכלי שלישי ד"ל דמותר לטבול פת בתוכו", לענ"ד אין מכאן ראייה נגד ההסבר שכתבנו בשיטת הפרמ"ג, ד"ל דווקא שם שבלאו הכי דעת רוב הראשונים שאין כלל בישול אחר אפיה, ממילא אף המחמירים לא החמירו אלא בכלי שני אך לא בכלי שלישי, אך בקלי בישול שעדיין לא התבשלו אין משם ראייה לקולא.]

אלא שעדיין יקשה ממה שסיים הפרמ"ג אצלנו "הא כלי שלישי בט"ע וכד', שמערה ממים טמונים לכלי שני ומשם לקערות קטנים, דיש להקל", והרי תה הוא לכאור' קלי בישול או לפחות ספק קלי בישול וכיצד הוא לומד מדברי המג"א להקל בו בכלי שלישי (ואולי אפי' בעירו מכלי שני).

ואולי יש לתרץ בדוחק שהפרמ"ג ס"ל שעלי תה אינם קלי בישול אלא דינם כתבלין, וכעין שכתב הגרע"י בשו"ת יחו"ד (ח"ו סו"ס כב) לגבי עלי מנטה.

ואמנם אף אם לא נקבל תירוץ זה בכוונת הפרמ"ג במה שכתב לגבי עלי תה, ונאמר שס"ל להקל בכלי שלישי אף בקלי בישול (וס"ל שתה הוא קלי בישול), עדיין נראה שמה שביארנו בדעת הב"י והב"ח והמג"א דלא מיירי כלל לעניין קלי בישול, הוא היותר מסתבר, וממילא לא מצאנו כל מקור מוכרח או ראיה מוכרחת למש"כ הפרמ"ג להקל בקלי בישול בכלי שלישי. ונראה שזכינו לכוון בזה לכוונת החזו"א שכתב (או"ח סי' נב ס"ק יט) "ולענין כלי שלישי, במקום שכלי שני אסור כגון בפת, או בצלים לדעת האחרונים המחמירין, כתב במ"ב שהפמ"ג מצדד להקל, ולא מצינו מקור לחלק בין שני שלישי...". והיינו שאף שהפרמ"ג מצדד להקל אך לא מצאנו שום מקור לקולא זו.

ח. שיטת הסוברים שאין נכון לומר שכלי שלישי לא מבשל כלל

הב"ח (סי' שיח ס"ק ז) בעת שדן בעניין בישול באמבטי כתב בהדיא "אלא בעל כרחך דאין חילוק בין כלי שני לשלישי ורביעי דהכל דין כלי שני יש להם". ומבואר שאליבא דהב"ח אין כלל שכזה שכלי שלישי אינו מבשל לעולם וכל שאנו רואים בהדיא שמבשל אפי' בכלי רביעי הרי זה בישול גמור. וכן הבאנו גם מהפרמ"ג (א"א ס"ק לה) שכתב בביאור שיטת הב"ח "וב"ח כתב דאין לחלק אפי' כלי רביעי שני חשיב". ועל אחת כמה וכמה לפי מה שביארנו לעיל שהב"ח דיבר לעניין מים שאינם קלי בישול, כ"ש שיחמיר בזה בקלי בישול.

גם בערוה"ש (סע' כח) כתב במפורש לאסור בכלי שלישי "וכיון שנתבאר דכל דבר שהדחתן זו היא גמר מלאכתן הוי בישול וחייב בשבת לפ"ז העשב שקורין ט"ה שמערין עליהם חמין ודבר ידוע שבישולן קל ואפי' בכלי שני מתבשלים כמו שענינו רואות המערה עליהן חמין בשבת אפי' ע"י כלי שני חייב חטאת ורבים נכשלים בזה בטענות של הבל. יש שאומרים שהטי"י כבר נתבשל במקומו ואין בישול אחר בישול, וטעות גדול הוא אפי' אם האמת כן הוא דבשם אין הבישול לבשלו אלא לעשותו פירא שיהא ראוי לבישול ואיך נאמר על זה שהוא כבר מבושל והרי מוכרין אותו עתה בכסף מלא כדי לבשלו, וגם שמעתי ששקר הדבר שאין מבשלין אותו במקומו. ויש שעושים ע"י כלי שני והיינו שמערין מים חמין מהכלי ראשון לצנצנת ונותנים עליו הטי"י ואח"כ נותנים המים והטי"י להטשאני"ק ואח"כ שופכין עליהם החמין מכ"ר וממ"נ חייבים חטאת ובפרט שענינו רואות שמתבשלים בכלי שני ובכלי שלישי שבישולן קל. ויש שנוהגים לערות עליהם רותחים מכ"ר מבעו"י ועומד מעט ואח"כ שופכים המים, והטי"י נשאר יבש, ולמחרת בבוקר שופכים עליו חמין מכ"ר שהרי כבר נתבשל מאתמול ואין בישול אחר בישול בדבר יבש, אך בזה האופן צריך להשהות החמין על הטי"י מבעו"י מעט זמן כדי שיתבשל ולא לערות החמין על הטי"י ותיכף לשפוך החמין לחוץ, דברגע אחת לא יתבשלו. והדרך הישר הוא להכין הסענ"ס מבעו"י וכן אנו נוהגים וכן הדין בקאו"א ובשאר מיני בישולים כאלו כמו סאקאלאד"א וקאק"א".

גם בשש"כ (מהד"ג פפ"א סע' סג) כתב להחמיר בקלי בישול בכלי שלישי. וכן נוטה להחמיר בזה בשביתת השבת (פתיחה למלאכת ס"ק טז, מבשל אות כג).

ט. בירור שיטת המשנ"ב

במשנ"ב בסימן בהלכות שבת נזכר היתר בכלי שלישי בב' מקומות (שניהם בסי' שיח) הראשון לגבי עירוי מרק רותח על פת שם כתב במשנ"ב (ס"ק מה) "וכן מה שנוהגין איזה אנשים כשעושין חמין מרגלי בהמה לחתוך חתיכת פת בכלי ולערות עליהם המרק של הרגלים מכ"ר לא יפה הם עושין דאפי' אם לא יתן הפת בתחלה עד שיערה המרק תחלה בכלי כדי שיעשה כ"ש הלא כתב רמ"א דיש ליזהר בזה אלא אם רוצה ליתן פת ימתין עד שלא יהיה היד סולדת במרק או שלכל הפחות ישאב בכף מן הקדרה כדי שתהיה הקערה כלי שלישי...". ועו"כ המשנ"ב (ס"ק מז) לגבי חומרת הרמ"א בבישול אחר אפיה "ובכלי שלישי מצדד הפמ"ג בסקל"ה להקל עי"ש". ולכאו' היה נ"ל שהמשנ"ב נוקט למעשה להקל דכלי שני אינו מבשל כלל.

אמנם אחר עיון נראה דזה אינו, שהרי בשני המקומות שהזכיר המשנ"ב קולא בכלי שלישי הוא דווקא בכה"ג של בישול אחר אפיה, שמעיקר הדין אין בישול אחר אפיה אלא שהרמ"א מחמיר, וכיון שדעת רוב הראשונים והשו"ע להקל לדינא, מצרף המשנ"ב לדבריהם את התנאי של כלי שלישי ומעלה אפשרות אולי להקל בכה"ג. אמנם בפני עצמו אין המשנ"ב מקל בכלי שלישי. וסעד לדברינו ממה שהמשנ"ב התנסח "לכל הפחות" וכן "מצדד" שלשונות אלו משהותם שאין זה היתר בשופי אלא בדוחק.

ועוד שכאשר המשנ"ב האריך בדין הכנת תה בשבת (בס"ק לט) לחפש זכות כיצד ניתן יהיה להכינו בשבת והציע הצעות רבות ושונות, אך את האפשרות של הכנתו בכלי שלישי לא הזכיר כלל.

וממילא נראה דס"ל למשנ"ב שכלי שלישי מבשל בקלי בישול ורק כצירוף בעלמא הוא מביא את שיטת המקילים בזה.

י. ביאור שיטת החזו"א

כתב החזו"א (או"ח סי' נב ס"ק יט) "ולענין כלי שלישי, במקום שכלי שני אסור כגון בפת, או בצלים לדעת האחרונים המחמירין, כתב במשנ"ב שהפמ"ג מצדד להקל, ולא מצינו מקור לחלק בין שני לשלישי, ואם דברים מתבשלים בשני מתבשלים בשלישי ואין הדבר תלוי אלא בחם המים שיהיו חמים שהיס"ב, וכן להחיי"א המחמיר ביד נכוית אף בכלי שלישי אסור, ומיהו כיון שאינו אלא חומרא, במה שנהגו נהגו, ועל הרוב אין כלי שלישי יד סולדת לכן הקילו".

ולכאו' דבריו תמוהים שהרי אם ס"ל שמלאכת בישול אינה תלויה כלל בסוג הכלי אלא בחום המים, וכמו שהבאנו גם לעיל מדבריו שאם במבחן התוצאה המאכל התבשל נעשה כאן איסור דאו', א"כ מה שייך להקל משום שנהגו או משום שברוב המקרים אינו חום יד סולדת.

אלא נראה שכוונת החזו"א היא ע"פ מש"כ קודם לכן (ס"ק יח) "וכ' במ"ב ס"ק מב בשם המ"א דיש להחמיר בכל דבר שאין היתרו מבואר בגמ', ומיהו י"ל כיון דמים ושמן מבואר בגמ' שאין מתבשלין בכ"ש כדאמר מ ב מ ב א, אין להחמיר רק בפת המבואר בסמ"ג ומשום שהוא כבר אפוי נוח להתבשל אבל לא בשאר דבר בכלי שני דיעבד ולא חילק בין בשר לפירות וירקות האסורין בכלאי כרם וערלה וטבל. ואמנם לבשל ביצה בכלי שני שהי"ס ודאי אסור דכיון דחזינן שהיא מתבשלת בכ"ש [שמחליפין המים ב' וג' פעמים] כמו בכלי ראשון הלא בכה"ג מודה הטור דחשיב בישול אף בכלי שני", והיינו שמש"כ המשנ"ב לחשוש כמעט בכל המאכלים להחשיבם מספק כקלי בישול "אינו אלא חומרא" ולכן כתב שבמה שנהגו להקל בכלי שלישי אין להחמיר ולחשוש להחשיבו כקלי בישול, מה עוד שבד"כ כלי שלישי אינו יד סולדת.

ועוד יותר נראה לבאר שהחזו"א נתכוון למש"כ קודם לכן (ס"ק יט ד"ה וכל זה) שהביא את חומרת החי"א ביד נכוית שכלי שני מבשל גם דברים שאינן קלי בישול, ואף שלמעשה צידד להחמיר בזה אך העיר על דברי החי"א "ומיהו מעיקר הדין נראה דאין איסור בכלי שני אפי' יד נכוית כיון דלא הזכירו זה הפוסקים הרי"ף והר"מ והרא"ש וטוש"ע, והסמ"ג לא אסר אלא פת". ולזה נתכוון בדבריו שהבאנו קודם לכן שמה שמחמיר החי"א בכלי שני שיד נכוית אף בדברים שאינם קלי בישול ה"ה לכלי שלישי שיד נכוית בדברים שאינם קלי בישול, אלא שמעיר החזו"א שדין יד נכוית אינו אלא חומרא וממילא במה שנהגו להקל אין להחמיר.

יא. העולה מדברינו

ע"פ כל מש"כ לעיל נעלנ"ד שאין מקור מוכרח להישען עליו לטענה שאין כלל בישול בכלי שלישי, שהרי ראינו בהדיא ביראים ובב"ח שכתבו שכלי שלישי מבשל.

וכמו"כ ראינו מה שרצו ללמוד מהתוס' ומהב"י ומהמג"א, לכאו' אין זה כוונת דבריהם ואין כל ראייה מוכרחת מדבריהם לשיטה לפיה אין בישול בכלי שלישי (ומדברי התוס' אף נראה ראייה להיפך וכנ"ל). ואפי' מדברי הפרמ"ג הראנו שניתן לכאו' לבארו אחרת כך שגם מדבריו אין סעד מוכרח לשיטת האגר"מ והחזו"ע.

וממילא נלענ"ד שאף בכלי שלישי יש לבדוק, ואם המאכל הוא כזה שישנו חשש סביר שפעולת הבישול תתבצע בו בכלי שלישי אין להקל להתירו, וביחוד בנ"ד שהוא חשש איסור סקילה. והי"ת יצילנו משגיאות ויזכנו לכוון לאמיתתה של תורה.

גיורא ברנר-רחובות